

ВІДГУК
офіційного опонента
кандидата юридичних наук
Михайлова Олександра Миколайовича
на дисертацію Крусяна Андрія Володимировича
на тему «Судове адміністративне процесуальне право України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Вивчення тексту поданої на захист дисертації і наукових праць здобувача, опублікованих за темою дисертації, дає підстави зробити такі висновки.

Актуальність теми дисертаційного дослідження А.В. Крусяна не викликає жодних сумнівів. Адже оформлення судового адміністративного процесуального права в самостійну галузь права України це той процес, який є на часі сьогоденного розвитку України як демократичної, правової держави. Це, у першу чергу, пов'язане з тим, що сучасні держава та суспільство визнають людину «центром» своєї життєдіяльності, зокрема, конституційно встановлюючи, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3 Конституції України). Для реалізації цих конституційних положень особливо важливим є створення ефективного механізму захисту прав і свобод людини і громадянина, особливо від «свавілля» з боку суб'єктів владних повноважень. При цьому переважне значення має судова форма захисту прав та свобод людини і громадянина у сфері публічної влади. Так, з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди (ч. 5 ст. 125 Конституції України). Ефективне функціонування адміністративних судів та здійснення

адміністративного судочинства потребує відповідного нормативно-правового забезпечення. Більш того, в сучасних умовах політико-правових перетворень та, зокрема, продовження здійснення судової реформи, актуалізуються питання формування судового адміністративного процесуального права як самостійної галузі вітчизняного права, що буде сприяти удосконаленню та посиленню судового захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Водночас, для виокремлення та формування судового адміністративного процесуального права України необхідним є створення ґрунтовної науково-теоретичної основи. Так, перш за все, необхідними є дослідження предмета, методів, принципів, системи джерел цієї галузі права тощо. Втім, саме ці питання залишаються невирішеними в сучасній вітчизняній науці адміністративного права та процесу. Звідси, можна зробити висновок, що в науково-теоретичному аспекті судове адміністративне процесуальне право України залишається «terra incognita» у вітчизняних адміністративно-процесуальних дослідженнях.

У цьому контексті тема дисертаційного дослідження А.В. Крусяна є вдалим вибором, має беззаперечну актуальність і суттєве значення як у теоретичному аспекті – для розвитку вітчизняної науки адміністративного права та процесу, так і з практичної точки зору – для удосконалення діяльності адміністративних судів щодо розгляду і вирішення публічно-правових спорів.

Зазначене надає змогу стверджувати, що актуальність теми дисертації Крусяна А.В. на тему «Судове адміністративне процесуальне право України» зумовлена нагальними потребами як сучасної правової науки, так і судово-правової практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія» відповідно до плану

наукових досліджень «Концепція розвитку адміністративного, адміністративно-процесуального права та фінансового права в умовах євроінтеграції» (на 2016–2020 рр.), що є складовою теми: «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованості та достовірності наукових положень, сформульованих в наслідок дослідження актуальної теми сприяє вдала архітектоніка роботи. Отже, варто відзначити структурованість роботи, логічність викладу наукового матеріалу, що дозволило розробити цілісну науково-практичну концепцію судового адміністративного процесуального права України.

Цьому сприяло чітке визначення мети, об'єкта і предмета дослідження, які сформульовані методологічно коректно і науково виважено. Так, об'єктом дисертації є процесуально-правове явище судового захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин.

Завдання дослідження є цілком виправданими і досить повно охоплюють заявлену тематику. Зокрема, для досягнення мети роботи та повного розкриття теми автором були поставлені такі задачі: дослідити історіографію проблематики САППУ; охарактеризувати методологію дослідження судового адміністративного процесуального права; з'ясувати проблеми визначення та співвідношення таких основних доктринальних категорій, як «адміністративний процес», «адміністративна процедура», «адміністративне судочинство», «адміністративна юстиція», «судовий адміністративний процес» та «судове адміністративне процесуальне право»; розкрити теоретико-правові підстави виокремлення САППУ як самостійної галузі вітчизняної системи права; висвітлити сутнісні характеристики диференціації САППУ як галузі права; визначити предмет САППУ; розглянути методи САППУ; надати системно-змістовну характеристику

принципам САППУ; охарактеризувати верховенство права та пріоритетність прав та свобод людини і громадянина як принципи САППУ; визначити систему джерел САППУ; обґрунтувати функціонально-джерельну парадигму Конституції України; охарактеризувати законодавство про адміністративне судочинство та інші нормативно-юридичні джерела САППУ; проаналізувати судовий прецедент та практику Європейського суду з прав людини як джерела САППУ (праксеологічні джерела САППУ).

Слід резюмувати, що зазначені задачі було виконано у повному обсязі.

Методологічна база дисертації є цілком сучасною, ефективною й адекватною поставленим цілям і задачам дослідження. Методологічну основу дослідження становить система взаємопов'язаних концептуальних принципів (історизму, істинності та об'єктивності наукового пізнання, єдності теорії і практики, детермінізму), методологічних підходів (напрямів) та методів (загальнонаукових, спеціально-наукових), що дозволяють обґрунтувати науково-практичну концепцію судового адміністративного процесуального права України (далі: САППУ) як самостійної галузі вітчизняного права.

Треба наголосити на широкій емпірично-правовій базі дисертаційного дослідження, автором проаналізовані рішення Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, практика Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, Великої Палати Верховного Суду тощо.

Наукові положення та висновки дисертант обґрунтовує, використовуючи значну джерельну базу (393 найменування).

Ступінь обґрунтованості та достовірності результатів дослідження А.В. Крусяна визначається і логічною та завершеною структурою дисертаційної роботи. Так, дисертація складається із вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (393 найменування на 43 сторінках) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 253 сторінки, з

них основного тексту – 208 сторінок.

Анотація відображає основні положення дисертаційного дослідження, її зміст в частині викладу загальної характеристики і основного змісту роботи в цілому відповідає тексту дисертації.

У вступі дисертаційного дослідження обґрунтовується актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета і основні завдання дослідження, характеризується методологічна і науково-теоретична основа роботи, наукова новизна отриманих результатів, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, виокремлюються положення щодо їх апробації тощо.

Розділ 1 дисертації присвячений аналізу історіографії, методологічних та концептуально-правових засад судового адміністративного процесуального права України. Історіографія проблематики та методологія дослідження судового адміністративного процесуального права розкриваються у першому підрозділі. У другому підрозділі дисертації сформульовано категоріально-методологічне підґрунтя науково-практичної парадигми судового адміністративного процесуального права України з визначенням тезаурусу понять: «адміністративний процес», «адміністративна процедура», «адміністративне судочинство», «адміністративна юстиція», «судовий адміністративний процес», «судове адміністративне процесуальне право». Третій підрозділ містить ґрунтовний аналіз соціально-правових підстав виокремлення та сутнісних характеристик диференціації судового адміністративного процесуального права України.

Розділ 2 «Предмет, методи та принципи судового адміністративного процесуального права України (основні юридичні критерії галузево-правової диференціації)» має ґрунтовне значення щодо формування науково-практичної концепції САППУ, адже містить науково обґрунтоване визначення предмета та методів цієї галузі права (підрозділи 2.1). Заслуговує на підтримку авторська

концепція системи принципів САППУ та їх класифікації (підрозділ 2.2). Достатньо уваги приділено співвідношенню принципів верховенства права та пріоритетності прав та свобод людини і громадянина у контексті системи принципів САППУ (підрозділ 2.3).

Система джерел САППУ розкривається у розділ 3 «Джерела судового адміністративного процесуального права України». Слід відмітити оригінальність авторської концепції системи джерел САППУ та їх класифікації. Заслуговує на уваги авторська функціонально-джерельна парадигма Конституції України (підрозділ 3.1). Чітко і докладно охарактеризоване законодавство про адміністративне судочинство у системі джерел САППУ (підрозділ 3.2). Враховуючи дискусійність та інноваційність виокремлення судових прецедентів в якості джерел вітчизняного права, автор докладно аналізує та характеризує такі джерела САППУ, як судовий прецедент та практика Європейського суду з прав людини, які дисертант визначає як «праксеологічні» джерела САППУ (підрозділ 3.3).

У Висновках автором за результатами проведеного дослідження викладено найбільш важливі науково-теоретичні положення, які дійсно відображають зміст дисертаційного дослідження. Висновки кореспондують задачам, що були поставлені автором на початку дисертаційного дослідження та чітко сформульовані у Вступі до дисертації.

У додатку відображено список опублікованих дисертантом праць та результати участі в наукових та науково-практичних конференціях.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є кваліфікаційною науковою роботою, у якій обґрунтовано ряд концептуальних положень і понять, практичних рекомендацій. У роботі здійснено комплексну наукову розробку науково-практичної концепції судового адміністративного процесуального права України, зокрема, здійснена науково-практична концептуалізація: об'єктивних

соціально-правових підстав виокремлення судового адміністративного процесуального права як галузі права України; юридичних критеріїв галузево-правової диференціації та формування судового адміністративного процесуального права як галузі права України.

Проведений аналіз дисертаційного дослідження А.В. Крусяна показує, що до найбільш значущих, тих, що відрізняються науковою новизною, належать такі її положення. По-перше, це положення, що сформульовані уперше, а саме: 1) доведено, що в історіографії САППУ, що обумовлено генезисом адміністративної юстиції та судочинства в Україні, обґрунтованим є виокремлення періодів: передісторії (з IX ст. – до другої пол. XIX ст. (1864 р.)) – позасудове вирішення публічно-правових спорів; історії (з кінця XIX ст. – до кінця XX ст. (1991 р.)) – вирішення публічно-правових спорів поза адміністративну юстицію і судочинство та формування теоретико-правового підґрунтя для їх утворення; сучасності (з кінця XX ст. – до сьогодення) – становлення та розвиток адміністративної юстиції та судочинства в незалежній Україні; 2) встановлено соціально-правові підстави виокремлення САППУ як самостійної галузі права, якими є: утвердження адміністративно-правової доктрини людиноцентризму; специфіка публічно-правових спорів, яка обумовлює необхідність розвитку організаційно-правового (автономного) забезпечення їх вирішення в судовому порядку; сучасні євроінтеграційні процеси України, спрямовані на утвердження європейських стандартів у сфері судово-адміністративного захисту прав людини; 3) аргументовано, що за своєю правовою природою (сутністю) САППУ – це позитивне, публічне, судове, адміністративне, процесуальне право, яке є самостійною галуззю в національній системі права України; 4) обґрунтовано, що предметом САППУ є суспільні відносини, що виникають при наявності публічно-правового спору та його розгляді і вирішенні адміністративними судами у порядку адміністративного судочинства (судові

адміністративно-процесуальні правовідносини); 5) визначені змістовно-структурні та сутнісні характеристики судових адміністративно-процесуальних правовідносин; 6) доведено, що об'єкт судових адміністративно-процесуальних правовідносин є складним (двосдиним), в ньому виокремлюються об'єктні складові: загально-матеріальна – публічно-правові спори між учасниками відповідних матеріальних публічно-правових відносин, які вирішує адміністративний суд; спеціально-процесуальна – поведінка, дії учасників судового процесу; 7) запропоновано авторську концепцію принципів САППУ, зокрема їх авторське визначення, системно-змістовну характеристику та класифікацію за джерельно-змістовною ознакою на конституційні (конституційно-організаційні та конституційно-функціональні) та спеціальні (організаційно-функціональні та суто функціональні (адміністративно-судочинні)); 8) доведено, що система джерел САППУ – це багаторівнева, складна, упорядкована (структурована), динамічна та відкрита система, до якої входять (зміст системи): Конституція України, законодавство про адміністративне судочинство (міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КАСУ, закони України), інші нормативно-правові акти (нормативно-юридичні джерела); правові доктрини (доктринальні джерела); судові прецеденти та практика ЄСПЛ (праксеологічні джерела); 9) запропоновано функціонально-джерельну парадигму Конституції України як джерела САППУ; 10) встановлено, що до праксеологічних джерел САППУ слід віднести: судові прецеденти, що містяться в зразкових рішеннях Верховного Суду та інших його рішеннях і постановках, що мають прецедентний характер (судові прецеденти в адміністративному судочинстві), рішеннях КСУ; практику ЄСПЛ; 11) обґрунтовано авторську концепцію судового прецеденту та практики ЄСПЛ (прецедентної практики, яка за своїми джерельними характеристиками є тотожною судовому прецеденту) як джерел САППУ.

Заслужують на увагу положення, що удосконалені, а саме: концептуальне розуміння та співвідношення понять «адміністративний процес», «адміністративна процедура», «адміністративне судочинство», «адміністративна юстиція», «судовий адміністративний процес», «судове адміністративне процесуальне право», які складають категоріально-методологічне підґрунтя для визначення САППУ та формулювання відповідного тезаурусу; доктринальний підхід щодо визначення юридичних підстав диференціації САППУ як самостійної галузі права; поняття судових адміністративно-процесуальних правовідносин; визначення законодавства про адміністративне судочинство; концепт «правова позиція» в адміністративному судочинстві тощо.

Крім того, практичну значущість дослідження посилюють конкретні, сформульовані автором пропозиції змін до Кодексу адміністративного судочинства України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження А.В. Крусяна викладена у положеннях, які достатньо виважено згруповані у категорії «вперше», «удосконалено», «набули подальшого розвитку».

Положення наукової новизни відповідають визначеним завданням дослідження і кореспондуються із загальними висновками дисертації.

Наукове і практичне значення одержаних результатів Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що викладені в дисертації положення, узагальнення та висновки можна використати у: науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження САППУ як галузі права та інноваційного напрямку науки адміністративного права та процесу у контексті сучасної адміністративно-правової доктрини людиноцентризму; правотворчому процесі – для удосконалення положень КАСУ, інших актів законодавства про адміністративне судочинство, а також Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у частині регулювання організації та діяльності

адміністративних судів; правозастосовній діяльності – для удосконалення процесуального порядку здійснення судочинства в адміністративних судах та судової практики розгляду цими судами спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень; навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративний процес», «Проблеми адміністративного права та процесу», «Адміністративне судочинство в Україні», для запровадження та підготовки навчально-методичного забезпечення нової навчальної дисципліни «Судове адміністративне процесуальне право України», а також для підготовки монографій, підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, практикумів із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Сформульовані в дисертації теоретичні висновки пройшли належну апробацію, зокрема, розглядалися й обговорювалися на засіданнях кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія». Результати дослідження оприлюднено у доповідях на: Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2019 р.); Міжнародному круглому столі «Актуальні проблеми судово-правової реформи» (м. Одеса, 18 жовтня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Systematisation of Ukrainian and European legislation in the realities of the modern world» (Arad, Romania, December 27–28, 2019); Шостій всеукраїнській мультидисциплінарній конференції «Чорноморські наукові студії» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки, що були сформульовані у дисертаційному дослідженні, викладено в 11 наукових

публікаціях, які розкривають основний зміст дисертації, з них: 5 – опубліковано у наукових фахових виданнях України, що входять до затвердженого переліку; 2 – в періодичних наукових виданнях інших держав, з них 1 – в періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу; а також у 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Дискусійні питання та зауваження. Разом з тим, як і будь-яка інша самостійна, оригінальна дослідницька робота, присвячена актуальній з доктринальної та практичної точок зору проблематиці, дисертація А.В. Крусяна викликає певні дискусійні питання, зауваження, що потребують додаткової аргументації та які можуть бути враховані у подальших наукових дослідженнях автора.

По-перше, потребує додаткової аргументації, зокрема у контексті предмета дисертаційного дослідження, пропозиція автора доповнити статтю 4 КАСУ новою частиною, в якій визначити поняття публічного інтересу (с. 92 дисертації).

По-друге, аналізуючи склад судових адміністративно-процесуальних правовідносин, автор недостатньо уваги приділяє характеристиці їх суб'єктів. Так, у дисертації тільки зазначені суб'єкти цих правовідносин, без визначення їх статусу та інших особливостей (підрозділ 2.1 дисертації). Думається, що їх статусна характеристика збагатила б дисертаційну працю.

По-третє, спірним є висновок автора, що законодавство про адміністративне судочинство «це система взаємопов'язаних і взаємодіючих окремих джерел судового адміністративного процесуального права, а саме: міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кодексу адміністративного судочинства України, законів України, що містять адміністративно-процесуальні правові норми» (167). Отже, автор не відносить до

системи законодавства підзаконні нормативно-правові акти» та, водночас, визначає їх як джерела САППУ (с.179). Це потребує додаткових аргументацій автора.

По-четверте, у дисертації автор обґрунтовує, що джерелом САППУ є судовий прецедент (підрозділ 3.3 дисертації). Водночас, в науковій літературі існує позиція щодо визначення джерелом права не тільки судових прецедентів, але й судової практики. Звідси виникає питання, як, на думку автора, співвідносяться судовий прецедент та судова практика у контексті визначення джерел права.

По-п'яте, для завершеності концептуальної характеристики САППУ доцільним було би проаналізувати можливість структурування цієї галузі права.

Втім, висловлені зауваження не впливають на загальний позитивний висновок щодо дисертаційного дослідження та носять здебільшого дискусійний та рекомендаційний характер.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертаційного дослідження вказує на дотримання автором вимог академічної доброчесності.

У дисертаційній роботі є коректні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги законодавства про авторське право і суміжні права; надано достовірну інформацію про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана з дотриманням вимог сучасного українського ділового та наукового мовлення. Наукові положення, концепції та пропозиції викладені юридично грамотно, чітко і послідовно.

Висновок. Дисертація Крусяна Андрія Володимировича на тему «Судове адміністративне процесуальне право України» відповідає спеціальності 081

«Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пункту 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, а її автор – Крусян Андрій Володимирович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Офіційний опонент:

професор кафедри конституційного
та міжнародного права Одеського
державного університету
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

О.М. Михайлов

Фізічне Михайлова О.М.
засвідчую

Професор

університету

ДВ Бірюз